

УДК 902 (477.83/.86) : 821.161.2 "18" (092)

## ВНЕСОК ІВАНА ФРАНКА У РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В ГАЛИЧИНІ

Роман БЕРЕСТ

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кафедра археології та історії стародавнього світу

Статтю присвячено вшануванню 150-літнього ювілею від дня народження великого сина українського народу Івана Франка, який своєю діяльністю зробив внесок у розвиток археологічної науки, важливу справу вивчення історичного минулого нашого краю.

*Ключові слова:* Іван Франко, археологія, історичні пам'ятки, історичні місця.

Серед найвизначніших діячів останньої чверті XIX – початку XX ст. помітно виділяється багатогранна діяльність Івана Франка\*. В історію він увійшов як великий поет, письменник, критик, драматург, перекладач, громадський і політичний діяч, невтомний борець за волю та кращу долю українського народу. У його геніальній спадщині поміж багатьох жанрів наукової творчості помітне місце займають праці, приурочені археологічній тематиці. Захоплення І. Франка археологічними пам'ятками добре простежується ще зі студентських років. У фонді "Галицьке намісництво" Центрального Державного Історичного Архіву України у Львові зберігається таємне донесення, скероване дирекції поліції у Львові від 1 серпня 1885 р. про мандрівку української молоді історичними місцями Східної Галичини. Учасниками мандрівки були І. Франко, Є. Петрушевич, М. Шухевич, І. Огоновський, І. Олесницький, В. Кульчицький, М. Левицький та багато інших відомих осіб. У донесенні особливу увагу звернено на І. Франка, який мандрівникам у Микулинцях виголосив доповідь про історичні пам'ятки нашого краю<sup>1</sup>.

Часто ще у студентські роки І. Франко із друзями здійснював краєзнавчі походи історичними місцями Львова та його недалеких околиць, подорожі до залишків княжих городів – Галича, Звенигорода, Тереховлі, оборонних фортець в Уричі Стрийського повіту<sup>2</sup> та інших пам'яток. Історичні пам'ятки нашого краю надихали Івана Франка на створення цілої низки цінних історичних праць<sup>3</sup>. Вірогідно, що великий вплив на пошукову

---

\* Автор статті висловлює вдячність професору кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка Оксані Омелянівній Франко за надані поради, консультації та матеріали.

діяльність І. Франка мала археологічна наука у Галичині, яка на переломі XIX-XX ст. переживала період бурхливого становлення та розвитку. Успішною діяльністю в галузі археології відзначалися наукові відкриття і дослідження М. Грушевського, І. Шараневича, Я. Головацького, І. Вагилевича, А. Петрушевича, А. Шнайдера, К. Гадачека, В. Гребеняка та інших дослідників, які у Львові представляли Крайове археологічне товариство, Ставропігійський інститут, Наукове товариство ім. Шевченка, Львівський університет, Національний музей та інші установи<sup>4</sup>.

Велику підтримку галицьким дослідникам надавали київські археологи В. Антонович та С. Гамченко, чеський дослідник Л. Нідерле, краківські дослідники А. Кіркор, Л. Земенський, Г. Оссовський та ін. Значний резонанс у науковому світі отримали археологічні з'їзди і, зокрема, львівський археологічний з'їзд 1885 р., археологічні виставки 1885<sup>5</sup>, 1888–1889 рр., які з успіхом пройшли у Львові, численні краєзнавчі, історичні наукові семінари та інші заходи. Переїзд М. Грушевського до Львова (1894) та його активна робота у секціях НТШ, на кафедрі історії у Львівському університеті, участь у польових археологічних дослідженнях, у першу чергу, були направлені на глибоке вивчення різночасових археологічних пам'яток Східної Галичини<sup>6</sup>. Під впливом багатьох чинників на загальному тлі літературної діяльності І. Франка надзвичайно загострюється його інтерес до старожитностей і особливо до археологічних та антропологічних джерел. На основі археологічних досліджень різночасових поховальних пам'яток Франко зібрав колекцію різних антропологічних типів людей, яку з відповідними краніометричними показниками відправив для наукового обстеження в Академію наук у Краків. 6 березня 1895 р. на основі спеціального рішення Вченої Ради Івана Франка було обрано членом Антропологічної комісії Академії наук у Кракові<sup>7</sup>.

У науковій спадщині Великого Каменяра, яка видана 50-томним виданням, поміщено велику кількість листів, які засвідчують, що наприкінці XIX ст. І. Франко підтримував тісні контакти з відомим київським археологом В. Антоновичем, визнаним українським антропологом, членом багатьох міжнародних антропологічних організацій Ф. Вовком, який у той час проживав у Парижі, та багатьма польськими, німецькими, російськими та чеськими дослідниками.

Найбільш повно археологічна діяльність Франка розкривається на переломі XIX-XX ст. Важливе значення мало те, що в 1898 р. у Львові було засновано “Літературно-науковий вісник”. Звичайно, заснування такого видання українською мовою в умовах домінування австрійського та польського соціуму було великим кроком вперед на шляху національного пробудження українського народу. Редакцію нового збірника представили І. Франко, М. Грушевський, О. Маковей та О. Борковський. Значення вісника у плані розвитку археологічної науки полягало у тому, що на його сторінках було виділено спеціальну рубрику, у якій публікувалися повідомлення про

найновіші світові, регіональні та місцеві археологічні відкриття, випадкові знахідки, методичні та методологічні розробки, фахові наукові дослідження та ін. Знавець багатьох іноземних мов І. Франко виступав частим дописувачем археологічної рубрики. Наприклад, в IV томі вісника, який вийшов у 1899 р. в оновленій редакторській колегії (В. Гнатюк, М. Грушевський та І. Франко), у міжнародній хроніці відзначено археологічні відкриття в Індії, де англійський дослідник др. Філер відкрив руїни стародавнього міста Капілявасту, знайшов статую Будди та інші знахідки. Подано цікаві відомості про знахідки дорогоцінних речей кінця IV ст. до н. е. під час розкопок у Херсонесі. Організатор розкопок Д. Костюшко-Валюжич усі цінні речі відіслав у Петербург. Серед них велике золоте намисто та два срібні персні. На одному з них було вирізьблено образ Палади, а на іншому – Афродіти<sup>8</sup>. Місцева хроніка була приурочена діяльності музею Ставропігійського інституту, який знову відкрився для відвідувачів з 1 травня 1899 р. і гостинно запрошував любителів старовини та усіх бажаючих у вівторок та п'ятницю від 10 до 12 години<sup>9</sup>.

Наприкінці XIX ст. галицькі археологи вирішили взяти активну участь в XI Археологічному з'їзді в Києві (1899 р.). І. Франко склав програму виступів українських учених Галичини<sup>10</sup>. Виступ І. Франка був приурочений історії дослідження княжого Звенигорода на р. Білці<sup>11</sup>. Доповідь І. Шараневича присвячена висвітленню результатів археологічних досліджень могильника висоцької культури<sup>12</sup>. Усього галичани планували виголосити 30 доповідей.

Загалом українці мали намір доволі багатогранно представити свої досягнення в у галузі археологічних досліджень. Для учасників з'їзду запланували організувати археологічну виставку. В. Антонович особисто уклав каталог виставки, Голубовський та Лазаревський підготували карту археологічних пам'яток Волині, Кивліцький підготував археологічну карту Лівобережної України<sup>13</sup>.

Але під впливом імперської політики панрусизму, яка активно проводилася на українських землях, організатори XI археологічного з'їзду перед галицькою делегацією поставили вимогу, що робочою мовою конгресу може бути лише російська мова. Матеріали для публікацій теж мали подаватися російською мовою. Рішенням Ученої ради археологічного форуму допускалося вживання його учасниками французької, німецької, англійської, польської та західних слов'янських мов (але не української)<sup>14</sup>. Українську мову дозволили вживати у роботі невеликих секцій лише у коротких повідомленнях. У відповідь на це весною 1899 р. І. Франко та В. Гнатюк від імені львівських дослідників підготували листа до організаторів форуму у якому обґрунтували доцільність вживання рідної мови на українських землях<sup>15</sup>. Але лист залишився без уваги організаторів і львівські дослідники відмовилися від участі у роботі з'їзду в Києві.

Згодом на сторінках багатьох зарубіжних видань з'явилися критичні зауваження щодо усунення галицьких дослідників на чолі з М. Грушевським від участі у роботі XI археологічного з'їзду. На початку 1900 р. на сторінках празького місячника "Osveta" ("Освіта") чеський дослідник др. К. Кадлец, який був учасником наукового конгресу археологів у Києві, критично висловився щодо проросійської зверхності на українських землях. У X томі "Літературно-наукового вісника" І. Франко стисло виклав основні положення з критичних зауважень К. Кадлеца, який зазначив, що "недопущення української мови на з'їзд у Києві внесло у роботу з'їзду дисгармонію"<sup>16</sup>.

Крім фахових видань відомості про випадково виявлені стародавні археологічні речові матеріали на землях Східної Галичини періодично публікувалися на шпальтах львівського літературного вісника. У 1904 р. в XXVI томі І. Франко помістив інформаційне повідомлення про чергові знахідки старожитностей<sup>17</sup>. Цікава етнографічна праця І. Франка щодо ставлення бойків до старожитностей, яка присвячена неолітичним знахідкам в околицях Нагуєвич, опублікована у "Записках НТШ"<sup>18</sup>. Важливо, що речові знахідки І. Франко передав на збереження у фонди музею НТШ.

На сторінках зазначеного видання вшановували наукову діяльність археологів, пов'язану з ювілейними роковинами, особливими відкриттями, заслугами і навіть смертю. Так, у XVII томі "Літературно-наукового вісника" за 1902 р. поміщено некролог про смерть І. Шараневича. У некролозі відзначено заслуги та здобутки дослідника в галузі археології<sup>19</sup>. Вітальні статті присвячені В. Антоновичу<sup>20</sup>, М. Грушевському<sup>21</sup> та багатьом іншим відомим українським дослідникам.

Значною подією на початку XX ст. у галузі висвітлення стародавньої історії українських земель став вихід у світ монографічного дослідження М. Грушевського "Історія українського народу". Роботу було виконано на значній кількості відомих археологічних та писемних джерел. Завдяки допомозі І. Франка працю було перекладено німецькою мовою під назвою "*Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes von Michael Hruschewskyj*" та перевидано великим тиражем у Лейпцигу. З нагоди виходу монографії відомого українського історика в Німеччині І. Франко у невеликій замітці писав, що це "перша спроба познайомити західний світ із здобутками української історіографії"<sup>22</sup>.

Загалом у своїй діяльності І. Франко часто звертався до історичних першоджерел і тим самим поповнював скарбницю надбань української археології, сприяв розвитку археологічної науки, археологічних знань і умінь, був палким популяризатором славного історичного минулого, чим і заслужив любов та шану нашого народу.

- <sup>1</sup> Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 4. Спр. 7653. Арк. 132–133.
- <sup>2</sup> Урядова записка // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. Київ, 1966. С. 138.
- <sup>3</sup> Колесса О. Наукова діяльність Івана Франка // Літературно-науковий вісник. Львів, 1913. Т. 63. С. 263–267; Сорокалітній подвиг (Редакційна в сорокаліття літературної діяльності Івана Франка) // Літературно-науковий вісник. Львів, 1913. Т. 63. С. 258–259.
- <sup>4</sup> Булик Н. До питання про формування археологічної науки в Галичині в ХІХ ст. // МДАПВ. Львів, 2005. Вип. 9. С. 372–385.
- <sup>5</sup> Булик Н. Археологічна виставка 1885 року у Львові // АДЛУ. Львів, 2004. Вип. 7. С. 177–183.
- <sup>6</sup> Петегирич В., Павлів Д. Михайло Грушевський західноукраїнська археологія // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді і повідомлення наукової конференції. Львів, 26–28 жовтня 1994 р. Львів, 1995. С. 103–105.
- <sup>7</sup> Повідомлення Антропологічної комісії // Іван Франко. Документи і матеріали. С. 184.
- <sup>8</sup> Розкопки в Херсонесі // Літературно-науковий вісник. Львів, 1899. Т. IV. Кн. II. С. 198.
- <sup>9</sup> Археологічно-бібліографічний музей // Літературно-науковий вісник. Львів, 1899. Т. IV. Кн. II. С. 197.
- <sup>10</sup> Крушельницька Л. Іван Франко і археологія // Постаті української археології. МДАПВ. Львів, 1998. Вип. 7. С. 101–102.
- <sup>11</sup> Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Михайла Грушевського // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського (Праці секцій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ у Львові). Львів, 1994. С. 47.
- <sup>12</sup> Крушельницька Л. Іван Франко і археологія... С. 102.
- <sup>13</sup> В Києві готуються до ХІ археологічного з'їзду // Літературно-науковий вісник. Львів, 1899. Т. VI. Кн. I. С. 66.
- <sup>14</sup> Лист Наукового товариства // Іван Франко. Документи і матеріали. С. 230.
- <sup>15</sup> Франко І., Гнатюк В. Письмо до Комітету археологічного з'їзду у Києві 20. 08. 1899. Справа участі делегатів НТШ в археологічному з'їзді // Літературно-науковий вісник. Львів, 1899. Т. VII. Кн. 9. С. 197–198.
- <sup>16</sup> І. Ф. (Іван Франко). В справі ХІ археологічного з'їзду // Літературно-науковий вісник. Львів, 1900. Т. X. Кн. 5. С. 127.
- <sup>17</sup> Франко І. Новознайдени пам'ятки старовини // Літературно-науковий вісник. Львів, 1904. Т. XXVI. Кн. 2. С. 119 (за: Крушельницька Л. Іван Франко і археологія. С. 102).
- <sup>18</sup> Франко І. Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич та їх сучасне уживанє // ЗНТШ. Львів, 1911. Т. 103. С. 200–202.
- <sup>19</sup> Некролог. І. Шараневич // Літературно-науковий вісник. Львів, 1900. Т. XVII. Кн. 2.
- <sup>20</sup> Вшанування діяльності В. Антоновича // Літературно-науковий вісник. Львів, 1905. Т. XXXI. Кн. 7.
- <sup>21</sup> Сучасне українське письменство у його типових представниках: М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. Львів, 1908. Т. XXXXII. С. 57–62.

<sup>22</sup> *Франко І.* “Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes von Michael Hruschewskyj” // Літературно-науковий вісник. Львів, 1906. Т. XXXIII. С. 595.

**IVAN FRANKO’S INFLUENCE TO THE DEVELOPMENT OF  
ARCHAEOLOGICAL SCIENCE IN HALYCHYNA**

Roman BEREST

Ivan Franko National University of L’viv,  
the Chair of Archaeology and history of Ancient World

The paper is dedicated to the 150-th anniversary of birthday of the great son of Ukrainian nation Ivan Franko. His activity greatly influenced the development of archaeological science, research of historical past of our country.

*Key words:* Ivan Franko, archaeology, historical monuments, historical places.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2006  
Прийнята до друку 17.04.2006